

Layihənin istiqaməti:
"İctimai və dövlət maraqlarının müdafiəsi"

Azərbaycan psixologiya elminin korifeysi, professor Əbdül Əlizadənin milli dəyərlər xəzinəmizə bəxş etdiyi sonuncu kitabı "Qadın psixologiyası" adlanır. Əsasən fəlsəfi psixoloji esselerdən ibarət olan toplu çap ərefəsindəydi ki, Əbdül müəllim qəfiləndə dünyasını dəyişdi. Bacısı Məryəm Əlizadə söyləyir ki, qardaşı yeni kitabının nəşrini böyük intizərə gəzleyirdi. İstər Azərbaycan, istərsə də rus dillərində unudulmaz alımın 100-e yaxın kitabı işq üzü görüb.

Psixologiya elmləri doktoru, professor Ramiz Əliyevin öz həmkarı barəsindəki fikirləri Əbdül müəllimin portretini elə dolğun və təsirli naxışları kimi... Yazılım oxucu arasında bir körpü olsun deyə diqqətə çatdırıram: "Əbdül Əlizadənin bütün fəaliyyəti dəyərlilik prinsipi ilə tənzimlənir. Dəyərlərə xüsusi əhəmiyyət veren insanlar isə, hər şəyden əvvəl, həqiqətinə ağılmışında maraqlıdır. Belə adamlar heyata rasional, təqib və emprik yanaşırlar. Psixologiya nəzəriyyələrdəkiler təsnifləşdirmələrə görə Əbdül Əlizadə seksiyətini "nezəri tip"ə da-xil etmək olar. Belə insanlar isə daha çox fəlsəfəyə yaxın olan fundamental fəaliyyəti seçirlər". Bu seçilimlər isə bütün yaradıcılıqları boyu həyat gerçəkliliyinə həmişə sadiq qalır, insanlara münasibətdə humanist mövqelərindən geri çəkilmirlər. Nöqsanı da, uğuru da təbii dəyərləndirməyi bacarırlar. Ele bu məziyyətlərinə görə də Əbdül Əlizadə onu tanıyanların qəlbində təmənnəsiz və xeyirxah bir seksiyət kimi yaşamaqdadır.

Müəllifin son kitabı anası Alagöz Səlim qızının eñiz xatirəsinə həsr olunub. "Ön söz", 6 hissə və eləvelərdən ibarət olan yeni nəşrdə qadın psixologiyasının bənzərsiz səhifələri ömrün şirin məqamları ilə vəhdətde vərəqlənir. Olumdan başlanan həyatın bütün istiqamətləri psixoloji təhlili çəkilir. Ailede ana dərslərinin emosional qatlıları davranışın mədəniyyətinin mayası hesab edilir. Kitabda oxuyuruq: "Ana dərslərində bir məsələ də ənənəvi səslərin: Azərbaycan ailəsinin süfrə mədəniyyətinin, mətbəx mədəniyyətinin kosmetik mənzərəsi var. Ana dərslərində bu bənzərsiz kosmetikanın texnoloji qatlari elə ananın özünün gündəlik güzəran tecrübesi ilə gerçəklişir..." İllərin, əsrlərin sınağından çıxmış bir həqiqətdir ki, Azərbaycan etnopsixologiyasının bütün fəsilələrində övlad təbliğində, xüsusilə də qızların formalşamasında ananın möhtəşəm yeri danılmazdır. Onun laylasından başlamış danlağına kimi - bütün dərslərində hełə də sirri dəqiq açılmamış bir möcüze var. Bu yerdə bir atalar sözü yadına düşür: "Qirağına bax bezini al, anasına bax qızını..." Psixoloqlar bu hikməti nə qədər təsdiqləyərlər, bilmirəm, amma iki oğul anası kimi doğruluğuna əmin oldum. Ele Əbdül müəllim də qız usaqlarının təbliyəsində ana dərslərini "psixoloji möcüze" kimi dəyərləndirir.

Qadın psixologiyasının ənənəvi problemlərini şərəh çəkən müəllif bu zərif varlığın portretini dolğun yaratmaq üçün dil məsələsinə, ünsiyyətə xüsusi ənəm verərək emosionallığı bəs təsvirin başlıca boyası kimi dəyərləndirir. Emosionallığı qadın "mən"inin ünsiyyət vasitəsi kimi seçiyələndirirək ya-zıb: "Bu dilin, əgər belə demək olarsa, hełə öyrənilməmiş emosional fonetikası, emosional morfolojiyası, emosional sintaksisi, emosional semantikası necə də əlamətdardır! Qadın güləndə də, ağlayanda da, qor-

Qadın dünyasına fəlsəfi baxış

Və ya Əbdül Əlizadənin milli dəyərlər xəzinəmizə bəxş etdiyi sonuncu kitabı "Qadın psixologiyası" haqqında

xanda da, təşviş boyaları ilə yaşayanda da...emosiyaların definisiyasının bu məqamları artıq, necə deyərlər, vokal mimikası məqamları kimi aydın səslənir. Onlar sosiallaşdıqca tekce özlərinin "intonasiya konturları" ilə deyil, bilavasitə emosional semantikası ilə qadın şəxsiyyətinin əlamətdar səhifələrinə çevirilir! Qadın emosionallığı da bu səhifələrə - qadın dilinin bu möcüzəli səhifələrində işlənir. Qadın dilinin emosionallıq nüansları necə də seçilmişdir?! Uşaqlar bu dilin romantikasını, ana laylalarının tilsimli romantikası ilə yaşayırlar.

Dünya psixologiyasında qadının portreti necə yaradılıb? Müəllifin etirafı diqqət çekir ki, qadın surətinin sirlərini psixoloqlar deyil, dünyanın görkəmli rəssamları keşf ediblər. Qadın surətinin psixoloji sirləri, hətta qadın psixologiyasında da sistemli öyrənilməyib.

Bir ömür yolunun dönenləri göz önünde canlanır. Əlbəttə, hər bir qadının öz həyatı, öz problemi var. Biz ümumiyyətdə hamisının ünvanına xoş söz deyə bilərik, amma bu sıradə tənəhs, xoşbəxti, yarımmışı, faciələr içində çırpınanı var. Bu mənada psixoloqlar xoşbəxt ailənin formulunu göstərməyə çalışsalar da, resept vermək çox çətindir, bəzən də heç mümkün deyil.

Əsl psixoloq elə ananın özüdür! Müəllif bu fikri görün necə dürüst nizamlayıb: "Uşaqlarda təfəkkür, intellekt və təxəyyülün inkişafı və tərbiyəsi yolu - bu böyük yol nəinki məktəbdən, həm də, belə de, ilk növbədə, ailədən, ANADAN başlayır... Müasir ananın qüdrəti, necə deyərlər, əsl psixoloq qüdrəti bənzərsizdir, o, sevə-sevə başa çatdırıldıq ağıllı oğlunun və qızının təfəkkür, intellekt və təxəyyülün inkişafını həmişə ailə üçün prioritet problem sayır, bu işqli səhifələrə haçansa onların fantaziya binomuna bir-birə yaradıcılıq naxışları vurur".

Psixoloqlar yeni ailə tiplerinin parametrlərindən danişaraq, onu "nuklear ailə" adlandırlırlar. Müasir ailə, yeni nuklear ailə böyük qadın şəxsiyyəti dağlarında yaşayır. Bu Azərbaycan ailəsinin çoxəsrlik tarixində innovasiyalarda zengin olan ənənəvi bir mərhələnin başlangıcıdır. Psixoloqlar təsdiqləyirlər ki, hər bir yeni tipli ailə də ənənəvi ailənin təkində qol-qanad açır. Bütün hallarda ailəde qadınların rolları bənzərsizdir. Müəllif ər-arvad, gəlin-qaynanı, övlad-valideyn münasibətlərini də təhliye çəkərək nümunələr bəresində danişmaqla bərabər, hələ də əbədi probleme çəvrilən bəzi xoşa gəlməz məqamları da təcrübədən gələn misallarla araşdırır. "Azərbaycan etnopsixologiyasında qayınana fobiyası kök salmışdır. Bu özünməxsus metaafora idi. Emotif və koqnitiv effektlərlə seçilirdi. Toyda da, yasda da zalim qayınanalarдан ağızdolusu danişardılar. Onun dehşətli obrazını təfsir edirdilər, qızları-gelinləri bu obrazla qorxudurdular. Təzə gəlin yaxşı qayınanaya rastlaşanda özünü xoşbəxt sayırdı". Müəllif illərin müshahidəsinə esaslanaraq onu diqqətə çatdırır ki, ənənəvi "qayınana-gelin" davası artıq öz əhəmiyyətini itirib. XXI əsrde artıq bənzərsiz gəlin portretləri formallaşdır. Bir həqiqət də şəksizdir: onlar özlərinin təhsilləri ilə seçilirlər.

Qayınana parodikləri öz-özünə liberallaşdıqca qayınana-gelin "davası" da yenidən məzmun kəsb edib. Dialoqlar da dəyişib. Amma bu şəraitdə nuklear ailədə gəlin anasının rolü artıb. O, qızının ailəsinə nüfuz, nəvələrinə təsir etməyi bacarır. Xoşbəxtlik onda baş verir ki, gəlin anası hər bir məsələyə müsbət ahəngla yanaşsın...

Aile münasibətlərində başlıca, əslində, böyük hərfə yazılan davranış mədəniyyətidir. Müəllifin təbirince desək, ata-babalarımız qadına əl qaldırmağı, qadına hörmətsizlik etməyi şərəfsizlik saymışdır. Təcrübə göstərir ki, qadın ailədə yüksək dəyərləndiriləndə onun həm özüne, həm də həyata münasibəti dəyişir. "Müasir qadınların şəxsiyyət faktorları ilə qaynaqlanan köklü fəlsəfəsi-ailə, qadın, ər, uşaqlar... fəlsəfəsi var. Özünə hörmət qadının özünü qiymətləndirməsi, xüsusilə öz ləyaqəti ni dərk etməsi və qadın ləyaqəti prosedurları ilə dəyərləndiriləsi prosesidir. Qadın şəxsiyyətinin köklü parametrlərindən biridir." Qadın psixologiyasında konseptual modellər var. Bu modellər XIII əsrde yaşamış Nəsrəddin Tusi-nin məhz "Əxlaqi-Nasiri" adlı məşhur felsəfi-psixoloji trilogiyasında açıqlanıb. Əbdül müəllim ailə, qadın məsələlərlə bağlı konsepsiylar hełə çox qədimdən Azərbaycan psixologiyasında -klassiklərimizin əsərlərində şərh edildiyində oxucuların diqqətine çatdırıb. Düşünürəm ki, bunu bilmək elə oxucular

■ Flora XƏLİLZADƏ
əməkdar jurnalist

Üçün də maraqlı olar. Ailenin qorunmasında, xoşbəxtliyə aparan yolda 7 qaydaya əməl edilməsi psixoloqlar tərəfindən zəruri sayılır:

1. Heç zaman öcəşməyin.
2. Öz parrnyorunuzun xarakterini dəyişməyə çalışmayın.
3. Tənqid etməyin.
4. Səmimi minnətdarlıq bildirin.
5. Azca diqqət yetirin.
6. Nəzakətli olun.
7. Ailə həyatının seksual aspekti haqqında kitab oxuyun.

Böyük rus yazıçısı Lev Tolstoya məxsus fikirdir: "Bütün xoşbəxt ailələr bir-birinə bənzəyir, bedbəxt ailələr isə hərəsi bir cür bədbəxtidir". Əbdül Əlizadə ürək ağrısı ilə bu faktı da qələmə alıb. Ailələrin dağılması, boşanmalar. Necə deyərlər, bir yerde yaşamaq mümkün olmayanda ayrıraq baş verir. Bu isə böyük hissələrə başlanan məhəbbətin xırda davalarda sona yetməsidir. Əlbəttə, bu halların baş verməsində haqlı və haqsız sebəblər çoxdur. Ailenin sosial psixologiyası ər-arvad münasibətləri ilə əlamətdاردır. "Problemin ana xətti belədir və biz də ailəni ele bu parametrlərde dəyərləndiririk. Bu kontekstde Azərbaycan ailəsi fundamental məziyyətlərə seçilir". Bu barəde nə qəder araşdırılsada, rəylər alınsa da, tövsiyələr verilsə də boşanma ehtimalı əsrin artıq aktual problemlərdən biri kimi diqqətə çələb edir. Müəllifin təbirince desək, probleminnidali suali belədir: onları, gözönülməz ehtimalları necə neytallaşdırıqları olar? Məsləhətlər, tövsiyələr çoxdur. Klassik ədəbiyyatdan da nümunələr getirilir. Lakin ömrü-gün həyatının öz paradoxları var. "İki könül bir olmayanda məhəbbətin elegiyası başlayır. "Xasiyyətlərin tutması" sindromu ənənəvi ailələr isə seçilirlər. Qayınana parodikləri öz-özünə liberallaşdıqca qayınana-gelin "davası" da yenidən məzmun kəsb edib. Dialoqlar da dəyişib. Amma bu şəraitdə nuklear ailədə gəlin anasının rolü artıb. O, qızının ailəsinə nüfuz, nəvələrinə təsir etməyi bacarır. Xoşbəxtlik onda baş verir ki, gəlin anası hər bir məsələyə müsbət ahəngla yanaşsın...

"Qadın ailənin məhəbbət nurudur, elinən şərefidir, böyük və müqəddəs anadır" söyləyən və biza belə bir qiyaməti kitab erməğin qoyub gedən Əbdül Əlizadəyə bir daha Allahdan rehmet dileyirik. Unudulmaz alimizdən daxili aləmi də o qədər zəngin idi ki... Hansı mövzuda desən onunla səhəb etmək və deyərlər məlumatlar almaq olardı. İçi yazılımamış kitablarla dolu idi. Nə acılar ki, son kitabını vəfatından sonra oxudum. Fikrimi bildirə bilmədim. Ona suallarım çox idi...

**Azərbaycan Respublikası Prezidenti
yanında Külliyyə İnformasiya
Vasitələrinin inkişafına Dövlət
Dəstəyi Fondu**un maliyyəsi
əsasında hazırlanıb.

